

JAKOBA RIGLERJA TEZA O ZAČETKIH SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Pokojni Jakob Rigler je konec 60. let v dveh razpravah in knjigi *Začetki slovenskega knjižnega jezika* (1966, 1968, 1968) na podlagi obširne analize relevantnih oblikoglasnih značilnosti postavil tezo o ljubljanski narečni podstavi prvodobnega Trubarjevega (in s tem slovenskega) knjižnega jezika. I. Grdina teh dejstev s samim nasprotnim zatrjevanjem in s hiperboličnimi premiki smisla in oblike Riglerjevih izjav (42 takih mest) v negativno, kakor kaže naša zavrnitev tega negativizma v pričujočem sestavku, ne more ovreči niti zatemniti sijaja, ne znanstvenega ne človeškega lika, enega največjih med našimi jezikoslovci.

At the end of the 1960's the late Jakob Rigler treated the origin of the Slovene literary language in two articles (1966, 1968) and a book, *Začetki slovenskega knjižnega jezika* (1968). Based on a thorough analysis of the relevant morphonological characteristics, Rigler's thesis posits that the Ljubljana dialect was the basis of Trubar's literary language, the first Slovene literary language. Igor Grdina cannot repudiate these facts with nothing but counterclaims and hyperbolic negative shifts of the content and form of Rigler's positions (there are 42 such places); neither can he darken the scientific brilliance, nor the humane facets of one of our great linguists. The present paper rejects this negativism.

Pokojni Jakob Rigler je (zlasti v svoji knjigi *Začetki slovenskega knjižnega jezika*)¹ postavil tezo, da je Trubar za osnovo svojega knjižnega jezika izbral ljubljanski govor oz. ljubljanščino, ne pa raščiški govor, kakor se je dotlej splošno mislilo (raščiščino pa da je upošteval le v nekaterih stvareh). To svojo tezo Rigler podpira zlasti s Trubarjevim odpravljanjem odraza *ei* za dolgi jat (ohranjal pa je *ei* za preprečevanje enakozvočnosti in s tem za pomensko razločevanje, zatem na koncu besede /od tod pa je *ei* s pregibanjem prihajal tudi v njeno notranjost, npr. *vei* – *vimeo*/) in pred sičnikoma/šumevcima *s/z* oz. *š/ž*. Druga značilnost Trubarjeve knjižne besede je *u*, in sicer za dolgi etimološki *o* (*mûst*, *mûj*) in za izglasni nenaglašeni (*mladu*, *inu*). Te značilnosti da ima Trubarjev jezik z veliko doslednostjo do l. 1567. Ko pa se po sedmih letih premolka T. spet javi s svojimi besedili, je odraz za jat zmeraj pogostejše pisal po razvrstitvi v svojem raščiškem narečju. Za ljubljanščino kot govorno podstavo oblikoglasne podobe svojega knjižnega jezika se je po Riglerju Trubar odločil tudi zaradi tega, ker ima (kot potencialna osnova knjižnega jezika) govorica večje in pomembnejše naselbine oz. področje (kakršna je bila tedaj Ljubljana, tudi s sedežem škofije od 1460) prednost pred manjšo in skoraj nepomembno prebivalstveno enoto,

¹*Začetki slovenskega knjižnega jezika* – The Origins of the Slovene Literary Language (tak je tudi naslov angleškega povzetka na str. 241–252) (Ljubljana, 1968), 277 str. Posamezna vprašanja iz problematike te knjige je obravnaval v naslednjih sestavkih: Osnove Trubarjevega jezika, *JiS* 10 (1956), 161–171. — Začetna osnova slovenskega knjižnega jezika, *SSJLK* 1966, razmnoženo, 12 str. tipkopisa. — Register v Dalmatinovi Bibliji, *JiS* 12 (1967), 104–106. — O akcentuaciji sufiksa *-ost*, *SR* 15 (1967), 218–229. — Über die Sprache der slowenischen protestantischen Schriftsteller des 16. Jahrhunderts, *Abhandlungen über die slowenische Reformation*, 1 (R. Trofenik, 1968), 65–89.

kakršna je takrat bila Raščica (12 hiš in 3 mlini [+ vsekakor cerkvena]). Ljubljanski govor kot osnovo knjižnega jezika Riglerju potrjuje tudi večje število germanizmov kot značilnost mesta proti podeželju.² Sistemskost razvrstitve odrazov *e/ei* in *u* za omenjena etimološki *o* in dolgi *ja* v Trubarjevih besedilih prvega obdobja je Riglerju zbudila misel, da je za tako razvrstitev teh glasov morala obstajati živa govorna podlaga na področju Ljubljane: in ta »suponirani« ljuublanski govor je Rigler videl potrjen v še danes živih govorih na zahodu, jugu in vzhodu Ljubljane, tj. na meji z dolenjščino. Tudi je Trubar pred natisom svojih dveh prvih knjig rokopis zanj dal v jezikovno presojo v Ljubljano, in tu je njegov jezik dobil aprobacijo. Ob Enih duhovnih pejsnih 1563 so Ljubljancani iz Trubarjevih pesmi odstranjevali nakatere njegove ozko narečne značilnosti z Raščice, ki se jih Trubar kljub sprejemanju ljubljansčine ni bil otesel, s čimer je bil po Riglerju Trubarjev ljubljansko usmerjeni jezikovni sestav še izboljššan.

Te Riglerjeve teze o začetkih slovenskega knjižnega jezika so bile na splošno sprejete brez ugovorov, upiral se jim je le Tine Logar³ ter za njim Bogo Grafenauer, s čimer je Rigler prišel do možnosti, da jih je branil tudi v polemiki⁴ (javna pobuda za to je bilo Logarjevo razpravljanje o jeziku Trubarjeve tedaj na novo odkrite Cerkovne ordninge (2. primerek, za dresdenskim, ki je med vojno zgorel). Rigler je v tej polemiki vse poskuse njegovim tezam nasprotujoče razlage prepričljivo zavrnil.

Po četrto stoletja se vprašanje podlage Trubarjevega knjižnega jezika spet aktualizira v pisanju mladega Igorja Grdine.⁵ Ta Riglerja prav nedopustno grobo zavrača, ne da bi poskušal z gradivom ovreči en sam argument Riglerjeve teze.⁶ Kot poznavalec Riglerjevega dela in njegov prijatelj ne morem dopustiti, da bi to Riglerju tako krivično besedovanje ostalo brez argumentiranega odgovora (v glavnem iz Riglerjevega dela samega). Pri tem bomo šli od očitka do očitka, kakor se pri Grdini pojavljajo, in jim takoj pristavljali besedila, ki govorijo o ničnosti Grdinovih očitaj (komaj kdaj se mu namreč lahko pridružimo vsaj glede obsega Riglerjevih trditev).

²O Trubarjevem nemčevanju v *Cerkovni ordningi* (1564) prim. pri F. KIDRIČU, *Die Protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert, Eine literarisch-kultur-historisch-philologische Untersuchung* (Heidelberg, 1919), VI. Sprachliches, 123–139 z naslednjimi večjimi razdelki; Neu- und Weiterbildungen, mißlungene Neubildungen und Improperie-Übersetzungen, einheimische Wörter, Fremdwörter, liturgische und hierarchische Begriffe, überfülle des Ausdrucks.

³T. LOGAR, Glasovne in oblikoslovne variante v jeziku Trubarjeve Cerkovne ordninge, *SSJLK ZP* 12 (1976), 17–25.

⁴Problematika glasoslovnih in oblikoslovnih variant v Trubarjevi Cerkovni ordningi, *SR* 25 (1977), 465–497.

⁵Začetki slovenske književnosti med protestantsko in katoliško reformacijo, *SR* 41 (1993), 77–129, konkretno na str. 100–109. — Objavi tako obsežnega sestavka sem se, opozorjen na sestavek v literarnozgodovinskem delu *SR*, upiral (pisno) že na podlagi prebrane četrtine tega sestavka. Moja ocena prve četrtine Grdinovega sestavka je bila s popravki Grdinovega besedila vred dana na vpogled urednicama jezikoslovnega dela Slavistične revije, vendar h Grdinovemu prispevku nista imeli pripomb glede objave in je bila stvar mimo moje volje tiskana.

⁶Pač pa v svojem povzetku trdi, da je podal »detaillierte Analyse der Niederschriften Trubars«.

1 Rigler naj bi bil svojo tezo »lansiral« (100).

Izraz *lansirati* (po SSKJ pod 2: »dati na tržišče nov proizvodni in trgovski predmet, navadno z veliko reklamo«) pač ni primeren za oznako publiciranja spoznanj, ki temeljijo na 230 straneh Riglerjevega razpravljanja. Sicer pa se ustrezno mesto pri Riglerju glasi tako: »Trubar ni povzdignil v slovenski knjižni jezik dolenskega narečja z Raščice, ampak po domačem narečju nekoliko modificiran govor Ljubljane.« Na isti strani Rigler še trdi, da »/v/se kaže, da je Ljubljana sprva spadala v dolensko narečno skupino in razvila njene osnovne narečne reflekse, tj. zlasti *ei* iz dolgega *ě* in *u* iz zgodaj podaljšanega *ō*«. Poleg tega še meni – sicer premalo določno: »Ljubljano Trubarjevega časa so lingvisti večinoma prištevali h gorenjščini/.« (Že tukaj bi bil Rigler lahko opozoril na mesto v Kopitarjevi Slovnici (1808/1809), kjer njen avtor piše, da je še v njegovem času Ljubljana govorila bolj dolensko, le da brez za dolensščino značilnega zatezanja.)⁷ (O tem gl. nižje podrobneje.)

2 »Rigler Trubarju očita „netočnost“ (v izjavi o temelju njegovega knjižnega jezika na Raščici).« (100)

Tega pri Riglerju ni (13): »Zaradi fragmentarnosti raziskovanja Trubarjevega jezika se določene stvari preveč posplošujejo. (Za pretirano posplošitev in s tem v zvezi za netočnost gre celo pri znani Trubarjevi izjavi /v Prvem delu novega testamenta 1557, gl. Rupel, SPP 25/, da je pisal tako, kot se govori na Raščici).« Netočnost torej tukaj Rigler pripisuje raziskovalcem Trubarjevega jezika v tem smislu, ker Trubarjev jezik takega posploševanja ne potrjuje. Za to, da Trubarjevih izjav ne gre vedno jemati preozko, dobesedno, pa prim. tudi mesto iz njegovega uvoda k celotnemu prevodu Novega testamenta: »Kar pa se tiče prevoda ali tolmačenja, sem ta Testament pustil, kakor je bil pri mojem prvem prevodu. /.../ Puščam ga tudi pri prvotnem pravopisju, ker vsakdo, ki slovenjega⁸ jezika ne razume, bere tako, da ga lahko vsak poslušajoči slovenji kmet dobro razume/.«⁹ V resnici namreč Trubar je popravljal ta svoj prevod, kakor vidimo ravno že iz Riglerja.

3 Rigler »neresnično trdi, da je bil Trubarjev jezik res premalo raziskan«. (100)

Rigler (11) trdi le: »Doslej je bil Trubarjev jezik res razmeroma malo raziskan.« To je Riglerjevo (in Rajhmanovo) mnenje.¹⁰ Če Grdina meni, da je bil zelo ali zadostno raziskan, bi moral to dokazati (oz. vsaj navesti pričevanja za to svoje mnenje pri dotlejšnjih raziskovalcih), kakor je Rigler dokazoval svojo tezo vsaj s podrobnim raziskovanjem Trubarjeve oblikoglasne podobe jezika. Sicer Rigler na tem mestu kratko

⁷KOPITAR, *Slovnica*, XXXVII: »V Ljubljani se govori bolj dolensko, vendar brez zatezanja, ker glavno mesto leži ravno na ločnici obeh glavnih narečij, in ker je sloj služabnikov, od katerih se mladi gospodje naučijo kranjščine, daleč največ z Dolenskega: Pisci so mogli meniti, da bi jezik glavnega mesta moral biti knjižni jezik /.../; od tod v naših nekaj malega knjigah skozi in skozi dolensko narečje, ki mu gre prednost le v etimološkem pogledu v primeri z bolj obrušeno gorenjščino.«

⁸Tako prevajam Trubarjev (in drugih) izraz *windisch*; torej tudi *Windischer s Slovenji*.

⁹Da tega ne gre pojmovati dobesedno, se lahko prepričamo iz Kidričevega prikaza (zgoraj navedenega) posebnega besedja Cerkovne ordninge.

¹⁰Prva slovenska knjiga, 1977, 124: »Trubarjev jezik je malo raziskan. Tudi pričujoče poglavje je del tistega, kar bo treba še opraviti na področju samo Trubarjevega teološkega izrazoslovja v njegovih poznejših delih. Za Cerkovno ordningo je napravil že Kidrič veliko.«

označuje Levca, Škrabca, Ramovša, Oblaka, Kopitarja, Moleta, Ocvirka, Bezlaja, in sicer glede tega, kako so pojmovali (ali prevzemali pojmovanja) odražanje jata. Grdina bo torej moral dokazati, da Riglerjeve oznake teh mož glede jezika niso pravilne, če so že nepopolne. (Tu konkretno Rigler ne misli npr. na besedje, ki ga on pri Trubarju ni raziskoval, ki pa je bilo že dotlej po mojem najbolj podrobno in celovito obravnavano v Kidričevi razpravi o Cerkovni ordningi.)

4 Dotlejšnjim raziskovalcem podtika »fabricira/nje/ falsifikat/ov/«. (100)

Tukaj (13) Rigler trdi: »Včasih ima človek vtis, da so /pri odrazih jata/ prav iskali primere, ki so si jih želeli, ali si jih celo izmišljali. Za frekvenco posameznih refleksov v isti obliki se razen Moleta, ki pa se je tudi sam omejil na pet besed in prvo knjigo, sploh niso zanimali.« Tisto o izmišljanju pa se konkretno nanaša na primer na misel o odrazu jata pred *r* (Riglerjeva opomba 10); zanj so predvidevali odraz *ei*, Rigler pa za to trdi, da »pred *r* tudi v heterosilabični poziciji na vsem jugovzhodnem področju nimamo regularnega refleksa za *ě*«. Torej ni res, da »Rigler nikjer ne dokaže svoje trditve o izmišljanju s strani drugih«. Kdo je take misli nekritično prevzemal, pa je pri Riglerju tudi jasno povedano.¹¹

5 Riglerjeve »nedokazane obtožbe, ki jemljejo čast delu drugih«, ki pa »pač govorile o označevalcu, ne o tistih, ki se jim hoče vzeti znanstvena in osebna etika«. (100)

Tudi ta kritikova trditev sovseblja oznako Riglerja kot nasprotnika »znanstveno in osebno pošten/ih/ učenjak/ov/«. Naš odgovor iz točke 4 kaže, da je to grdo podtikanje. Rigler tu samo opozarja na šibkost trditev glede odražanja jata pri Trubarju (pri Ramovšu, Ruplu, Moletu, Ocvirku, Smoleju, Bezlaju). Rigler je imel dovolj objektivnih argumentov za svoje teze, zato se mu od kritike stvari ni bilo treba zatekati h kritiki oseb, ki so jih obravnavale. Da pa so »učenjaki« kdaj tudi površni, ni tako neznano.

6 »Rigler zelo brezobzirno in znanstveno nečisto /.../ „dokazuje“ svoje ideje; »Franu Levcu prilepi kar etiketo /metodološke zgrešenosti/ preučevanja Trubarjevega prevoda Matejevega evangelija« po izdaji 1582; »Nikjer dokazana /.../ Riglerjeva podmena o nereprezentativnosti jezika Ta celega Novega testamenta za Trubarjeve filološke ideale« (vse r. t.); sobesedilno Grdina Riglerjevo misel o Trubarjevem jeziku v NT 1582 imenuje »šale in norčije« (101).

To so popolnoma neutemeljeni očitki. Kar je Riglerju mogoče zameriti, je le to, da ni bolj izčrpno prikazal truda svojih predhodnikov pri raziskovanju (te strani) Trubarjevega jezika. Ker je o Trubarjevem jeziku popisal pol'svoje knjige bi bil namreč res lahko podrobneje prikazal ta trud pred njim. (Za Grdinovo mnenje o doslejšnjih preiskovalcih Trubarjeve besede pa upravičeno lahko trdimo, da bi bil moral kaj podrobnejšega povedati o bistveno novem pri vseh, ki so Trubarjev jezik razisko-

¹¹Prim. imena iz točke 5.

¹²Prim. že njegovo uvodno poved (77): »Zdi se, da so raziskave začetkov sodobne slovenske književnosti že onstran kritične točke, do katere pomembnost odkritij upravičuje vrednost zanje porabljenega časa.« Ali (83, opomba 23): »Iz množice spisov, nastalih okoli 400. obletnice Dalmatinovega prevoda Biblije in smrti P. Trubarja gre zaradi tehtnosti izpostaviti študijo Jožeta Rajhmana in delo J. Rotarja Trubar in Južni Slovani (Ljubljana, 1988), medtem ko mnoga druga razpravljanja in celo celi simpoziji v raziskave zadevne problematike ne prinašajo ničesar bistveno novega, kar dokazuje tudi usoda III. Trubarjevega zbornika, ki po govorni predstavitvi referatov sploh ni izšel.« (Ali ni treba povedati pravih razlogov za to?)

vali, pa niso navedeni med tistimi, ki jih ima on za pomembne.)¹² Sicer pa je tu treba z navedkom povedati, kaj Rigler glede tega trdi: »/Levec/ nekatere posamezne stvari dobro pojasnjuje, a kakih globljih zaključkov iz tega ne poskuša izvajati. A jih tudi ni mogel, kajti ta študija je že metodološko zgrešena.« In nato sledi to, kar Grdina tako indignira: jezik Matevža je v CNT 1582 »zaradi /Trubarjevega/ nedoslednega spreminjanja jezika iz prvih dveh izdaj jezikovno res mešan, zato iz same te izdaje niti ni mogoče razbrati kakih zakonitosti Trubarjevega jezika«. — Kar Grdina tu govori o »zadnji roki« kot odločilni za besedilo, za katero tu gre (namreč jezikovna sestavnost), je nesmisel. To, kar zadnje pride iz rok kakega pisca, ni zmeraj najboljše: to se pri nas najlepše potrjuje iz predelav Levstikovih pesmi. Zaradi tega je vse nadaljnje Grdinovo pisanje o pomembnosti Trubarjevega prevoda Nove zaveze (izdaja 1582) nerelevantno za zadevo, o kateri gre beseda, namreč o enotnosti oblikoglasnih značilnosti tega besedila.

7 Grdina Riglerju sovsebnost podtika »/ne/zavezanost metodološki neoporečnosti svoji znanosti«. (101)

Brez dokazov je nemogoče komu očitati – četudi le implicitno – nezavezanost metodološki neoporečnosti. Ko se kaj takega trdi za Riglerja, se mi to zdi še toliko bolj krivično.

8 Po Grdini »je bil jezikovni ideal našega reformatorja vse drugje, samo v ljubljansčini ne«; »se domnevno potrjujejo Riglerjeve teze«; Rigler »docela nekritično stopa« »po sledovih« svoje misli o »Trubarjev/em/ zavestn/em/ hotenj/u/, da bi pisal v ljubljansčini«. (Vse, razen zadnjega na 101., zadnje na 102. str.)

Rigler ravno je dokazal, da se je Trubar do pred l. 1574 ravnal – z omejenostmi, ki jih sam tudi navaja – po ljubljansčini, Grdina pa z ničimer ni dokazal, da ta Riglerjeva misel ne velja. Rigler je za tip jezika z odrazoma *e/(ei)* in *u* za dolga jat in etimološki o našel potrditve na zahodu Ljubljane v smeri proti Vrhniki, na jugu okrog Iga (kjer *ei* za jat sedaj prehaja v *e*) in vzhodno od Ljubljane. (Za Polje to lahko potrdim tudi sam.)¹³ Naj Grdina navede oblikoglasne značilnosti Trubarjevega jezika, o katerih je govor pri Riglerju, ustrezajoče (Grdinovi) umestitvi Trubarjevega jezika v »vse drugje«. Rigler sam se je spraševal,¹⁴ ali bi to bilo slovensko narečje Istre, ali bizeljsko-obsoletjsko, pa je prišel do spoznanja, da ravno ne (kar je tudi razumljivo).

9 Po Grdini »je ljubljanski idiom s svojimi interferencami pravzaprav le motil Trubarjev ideal knjižnega jezika, v začetku bolj, skozi čas pa vse manj«. (102)

Da oblikoglasne značilnosti Trubarjevega jezika prvega obdobja niso raščiške, priznava torej tudi Grdina (Trubar bi bil v tem primeru pisal tudi *ii*, poleg doslednega *ei*). Na katero oblikoglasno narečno podstavo pa se je potem vnašala ljubljansčina? Da je glede tega prava misel Riglerjeva, dokazujejo tudi Ene duhovne pejsni, kakor je lepo vidno prav iz Riglerjevega pisanja. In kateremu narečju, če ne raščiškemu, so potem lastne značilnosti, ki so jih v EDP Trubarju odpravljali Ljubljanci? Take oblike so

¹³Prim. poglavje Riglerjeve knjige Nekdanja ljubljansčina kot osnova Trubarjevega jezika, 100–110. Kraji, ki jih Rigler navaja: Ig, Matena, Brest z juga (103), Kozarje–Brezovica–Vnanje Gorice z zahoda (r. t.), Rudnik; Polje, Studenec, Kašelj, Zadobrova z vzhoda (104).

¹⁴N. m., str. 100–101.

po Riglerju: (1) *giall* nam. *dial* («Trubar se je že sam pred časom začel izogibati teh oblik.»); (2) *tuj*- kot osnova vse sklanjatve svojilnega zaimka nam. *tvoj*-; (3) »Večino primerov kot /gre/hnig/ /.../ so mu popravili.« (4) *potrubuemo* nam. -*treb*-, *prelomell* nam. -*mil*, *hpomaganu* nam. -*niu*; /no/henom nam. -*nem*; *deillane* nam. -*nia*. Tem in podobnim primerom je sledila Riglerjeva od nas že navedena poved: »Ti popravki v Trubarjevih pesmih so že itak razmeroma dober jezik v bistvu izboljšali.« Naj Grdina vzpostavi Trubarjev oblikoglasni »ideal knjižnega jezika«, nato pa odpravljanje »motečih« prvin v nakazani kontinuirani meri, namreč »v začetku bolj, skozi čas pa vse manj« (namesto Riglerjevih dveh obdobj z razmejiščem v letu 1574).

10 »/R/esda je morebiti /ljubljanščina/ delno vplivala na /knjižni jezik/.« (102)

Kakšna logika je to pri Grdini: najprej »je ljubljanski idiom s svojimi interferencami pravzaprav le motil Trubarjev ideal knjižnega jezika«, takoj nato pa »resda je morebiti /ljubljanščina/ delno vplivala na /knjižni jezik/«!? (Najprej »je«, nato »morebiti je«, pa še »domnevne ljubljanske poteze«.)

11 »/P/odpora /Riglerjevih/ majavih idej /je/ le nekaj skrajno omejenih glasovnih pojavov«; »domnevne ljubljanske poteze v Trubarjevih zgodnejših spisih«. (102).

V čem so te Riglerjeve majave ideje? In v čem je njihova skrajna omejenost glede glasovnih pojavov? — Na ta »argument« je Rigler odgovoril že v zvezi z obravnavo jezika Cerkovne ordninge: »Ni pa tudi res, da obravnavam samo *ě* in *o*. Obravnavam tudi *ü*, izglasni -*o*, akanje, preglaste, redukcijo, nekatere konzonantske pojave, infinitiv itd. (nekaj teh stvari bo razvidno tudi iz citiranja v tem prispevku). Celotna morfologija pa za problematiko, ki jo obravnavam, ni zanimiva, ker se med Raščico in Ljubljano ni mogla bistveno razlikovati (a popolnoma tudi morfologije¹⁵ nisem izpustil).« Omenja še obravnavo grafije.

12 »/L/jubljanščina še zdaleč ne more predstavljati podstave prvotnega knjižnega jezika oz. kar njegove govorne podobe.« (102)

Na Grdinove očitke glede podstave prvotnega našega knjižnega jezika smo že odgovorili, kaj pa je pri Grdini mišljeno z »govorn/o/ podob/o/« prvotnega knjižnega jezika, jaz pri Riglerju ne najdem nanašalnega mesta.

13 Riglerjev (?) »miselno preprost način /.../ o podlagi /Trubarjevega/ knjižnega jezika v vaški Raščici«. (102)

V čem je »miselno preprost način /.../ o podlagi /Trubarjevega/ knjižnega jezika«? Rigler vendar zagovarja primerno široko razumevanje tega mesta. Glede tega prim. Riglerjevo polemiko o jeziku Cerkovne ordninge (467): »Trubarjev/a/ izjav/a/, da je pisal tako, kot se govori na Raščici. Toda to Trubarjevo izjavo je treba vzeti v kontekstu – nanaša se na leksiko in stil, in to v razmerju do hrvaščine – na kar sem opozoril že v ZSKJ (str. 97), vendar niti T. Logar niti B. Grafenauer tega nista upoštevala.« (Da je to res, se vidi npr. iz Trubarjevih besed, ki jih Rigler v ZSKJ (97) navaja po Ruplu. V mojem prevodu (26) se glasi podobno mesto /pri Ruplu na isti 26. strani/ tako: »In ker sv. Pavel navaja raznovrstne jezike tudi kot darove Sv. duha in

¹⁵Prim. lep spisec zlasti oblikoslovnih Trubarjevih starin na 11. str. ZSKJ, opomba 1: rod. ed. Skaly, daj. ed. Dushei, rod. mn. *pas* (= psov), *vud* (= udov), *tour* (= tvorov), 3. os. mn. *mogo*, daj. mn. *rizhym*, mest. mn. *rizhih*, daj. mn. *Vu/tym* (= ustom), daj./mest. ed. *lipei*, mest. ed. *vtim* /louen/ki *ie/fiki*, Vtim erdezhu morjei, rod. ed. *galileiska* (nam. *ega*) – itd.

mi je od Boga iz posebne milosti za Kristusa voljo dano, da znam govoriti slovenji jezik, kakor je v govorni rabi v deželi Kranjski, in sem v njem dolgih sedemnajst let in v marsikaterem kraju slovenjih dežel, kakor veste, pridigoval.« In ono drugo mesto: »in sem si prizadeval pri tem prevajanju glede besedja in stila, da bi mogel vsak Slovenji, naj bo Kranjec, Spodnji Štajerec, Korošec, Kraševac, Istran, Dolenjec ali Bezjak, lahko razumeti. In zato sem ostal kar pri kmečkem slovenjem jeziku in kakor se govori na Raščici¹⁶, kjer sem rojen, in vanj nisem hotel mešati nenavadnih in hrvaških besed, tudi si ne novih izmišljati.« Nenavadne besede so pač tiste iz starocerkvenoslovanskega glagolskega izročila, in na splošno Trubar tudi ni tvoril kaj novih besed (in je določene pojme raje opisoval).¹⁷

14 »Riglerj/ev/ brezupn/i/ poskus /.../, da bi nad vodo obdržal svojo naglo tonečo tezo« (103).

Tu je pač mišljena Riglerjeva polemika v zvezi z jezikom Cerkovne ordninge. Je nad vse prepričljiva ta njegova obramba od njega suponiranega ljubljanskega govora kot podlage knjižnemu jeziku. Prav v njem so po vsej priliki v Ljubljani tudi pridigovali, med drugim več let tudi Trubar.¹⁸

15 Rigler »popolnoma proti duhu Trubarjevih izjav razlaga, da se pasus o Raščici v posvetilu l. 1557 nanaša predvsem na leksiko in stil, kajti totalne netočnosti oz. zavažanja Trubarja le ne more obtožiti potem, ko je raziskovalce njegovega jezika razglasil za falzifikatorje zgodovine: čudno bi bilo, da so vsi razen njega [=Riglerja/ notorni lažnivci!« (103)

Da gre pri izjavi o jeziku na Raščici res za besedje in stil, smo že dokazali. Sicer pa tu Grdina prav nesramno govori o Riglerju kot človeku, ki da je dotlejšnje raziskovalce Trubarjevega jezika imel za »falzifikatorje zgodovine« in da so mu vsi »notorni lažnivci«. Kdor se (z)moti, pač ni lažnivec –, laže, kdor govori, kar ne drži, pa želi, da bi drugi to jemali za resnično. Svojo predhodnico ima to o laganju v mestu iz kritike

¹⁶Tu je poučno navesti KIDRIČEVE besede (*Die Protestantische ...*, 126): »Večje število takih **tujk**, ki jih je Trubar pač komaj lahko slišal od kmetov, temveč jih je obdržal pod vplivom svoje predloge, najsi jim je ohranil prvotno obliko ali pa jih prilagodil slovenskemu jeziku.« Kidrič navaja veliko izrazov, prevzetih iz latinščine, nato pa še daljši spisek iz izbora Trubarjevih »neuspešnih novotvorb in neustreznih prevodov«. In še o »iz nemščine prevzetih besedah, Trubarju znanih z Raščice, pa zanje ni bilo slovenskih ustreznikov«, pa še daljši seznam takih »tudi večinoma iz nemščine prevzetih besed, ki so pač že takrat krožile med Trubarjevimi ožjimi sodeželani, namesto katerih pa bi bil lahko mogel najti slovenski nadomestek in ga je v posameznem tudi našel«.

¹⁷Za to je precej primerov navedel F. KIDRIČ na omenjenem mestu. Seveda pa Trubarjevi tudi večbesedni ustrezniki niso zmeraj zelo jasni, npr. *doli vdariti* 'zavrniti', *doli djati in zavreči* 'odpraviti', *gori narediti inu perpraviti* 'storiti, anrichten', *zmota oli zblazenje* 'jeza, Ärgernis', *naprej postavljen* 'izražen', vse do sicer zabavnega *kecarji, kadar se brat sto sestro oli prebližo žlaho vkupe zmeša* 'krvoskrunstvo'.

¹⁸Prim. J. RAJHMANA knjigo, str. 106–116, Trubarjevi teološki izrazi iz izročila, tako prvi odstavek: »Slovensko teološko izročilo sega v dobo Brižinskih spomenikov. V Brižinskih spomenikih najdemo prve slovenske teološke termine. Iz sicer dokaj skromnih zapiskov in glos v srednjeveških rokopisih in inkunabulah pa vendar lahko sklepamo, da je obstajala nepretrgana tradicija ustnega razlaganja svetopisemskih odlomkov v slovenskem jeziku. Malo verjetno je, da so bili Brižinski spomeniki osamljen primer zapisa verskega besedila v svojem času. Njihov obstoj kaže, da je v karolinški dobi začeta slovenska kateheza nadaljevala in ohranjala frazeologeme, ki so bili nujni za razumevanje nauka v poznejši dobi, bistveno nespremenjene. Še bolj seveda velja to za obrazce različnih molitev (predvsem vere in očenaša). Trubar je torej gradil svoje teološko besedišče na tistih izrazih in obrazcih, ki so bili že ustaljeni.«

Riglerjeve teze o ljubljansčini kot podstavi našega knjižnega jezika (1973), kjer je rečeno: »Z/ vsem Trubarjevim človeškim značajem, kot se izraža v njegovem življenju in delu, je namreč nezdržljiva misel, da bi svoje bralce o svojih namenih kar tako nalagal« (prim. SR 25 /1977/, 466, opomba 4). Pri dotičnem Riglerjevem mestu sploh ne gre za »razlagalce /Trubarjevega/ jezika«, ampak za ljudi, ki so si razlagali menjavo odrazov *e* in *ei* za jat.

16 Sovsebnost Grdina Riglerju pripisuje misel, da bi bil Trubar (kaj?, vse?) »samo zapisoval iz ust koga drugega«. (103)

Kje je pri Riglerju zapisano ali mišljeno kaj takega? Ali ni nespodobno spravljati take izjave v zvezo z Riglerjem?

17 »J/e absurdno misliti, da /narečje/ zadostuje za prevod Nove zaveze ali Luthrove Hišne postile, Augsburgske veroizpovedi in za ustvaritev cerkvenega reda«. (103)

Tudi za to misel ni nobene opore pri Riglerju, saj ni nikoli nikjer zatrjeval, da bi kaj takega bilo mogoče.

18 In spet podtikanje: »Trubarju je bila vsakršna enostranskost v jezikovnih rečeh tuja, vsaka nepremišljenost pa odurna.« (104)

Kaj to pomeni? Glede enostranskosti pa pomislimo na Trubarjevo vztrajanje pri pisnem nerazločevanju *u* in *v*, *i* in *j*, *s* in *z*, *š* in *ž*. Če to ni trmasta enostranskost, potem nimamo merila za vrednotenje določenih početij. Kaj je s tisto »odurnostjo« pri Trubarju, pa bo treba šele jasneje pokazati in nato tudi dokazati.

19 Ene duhovne pejsni »so bile bližje ljubljansčini kot spisi začetnika naše literature«; in »zakaj bi Trubar bil s to edicijo tako nezadovoljen!«. (104)

Na drugi del zgornjega je odgovoril Rigler v ZSKJ (113–114): »V drugem /tj. ne Trubarjevem/ delu EDP pa je jezik slab. /.../ Jasno je, da je mnogo nepravilnosti (bodisi s hrvatismi ali napačnimi hiperkorekturami) zagrešil Juričič. V njegovih pesmih (večinoma so podpisane z G. I. in samo take upoštevam) je raznih napak največ. /.../ Podobne stvari dobimo tudi v nekaterih drugih /nepodpisanih/ pesmih.« »Pri refleksu za *ě* je prav tako precej nedoslednosti /.../ Med njimi npr. pisava tipa *prosl* (za *prosil*). Torej EDP kot celota niso bile bližje ljubljansčini kot Trubarjeva dela prvega obdobja. O Trubarjevem nezadovoljstvu z EDP prim. še pri J. Koruzi.¹⁹

20 In spet podtikanje: »Z/apletene retorične stavčne periode našega reformatorja, ki slonijo na strukturi odstavka, nikakor niso doma na Raščici.« (104)

Kje je kdaj Rigler trdil, da so te periode z Raščice?

21 Pa spet: »J/e Rigler svojo na moč drzno in daljnosežno tezo kaj majavo postavil na le dva docela glasoslovna pojava.« (104)

¹⁹*Ta celi catehismus* (1984), esej Cerkevna pesem, 307–336: »Trubar se je odločno uprl, da bi šla takšna pesmarica /= EDP/ v tisk, ker je upravičeno sodil, da je večina versifikatorskih poskusov ljubljanskih ljubiteljev nevredna natisa. Glavni pomisleki so bili oblikovne narave, predvsem pomanjkljivo rimanje, motila pa je Trubarja menda tudi pregroba polemika s katoliki, kar bi oteževalo legalno organizacijo protestantske cerkve na Slovenskem. /.../ Eden od vsebinskih vzrokov za Trubarjevo odklonilno stališče bi utegnila biti tudi preveč vidna verska funkcija Marije kot Kristusove matere (Smolik).« (315) In (316): »Trubar piše, da bi rad dal mnogo denarja za to, da ne bi stalo njegovo ime v naslovu slovenskih pesmi, kajti mnoge naj bi bile tako slabo rimane in ne prav korigirane, da se jih mora sramovati.«

Ni res, gl. zgoraj točko 11.

22 »/N/i na voljo nobenih pozitivnih sočasnih dokazov ne za govor Ljubljane ne za govor Raščice« (104); »Rigler, ki na veliko dokazuje identičnost Trubarjevega knjižnega jezika z ljubljansčino, ne kaže nobenega entuziazma za njegovo primerjavo z jezikom na Raščici« (104–105).

Kaj pa je potem tisti listič, o katerem govori Rigler na str. 104–105 ZSKJ: »/Š/e nekaj potrjuje resničnost suponanega ljubljanskega govora: stari teksti.« In navaja Ene duhovne pejsni (104–105), »slovenski listič iz leta 1611« (106), nato »ljublanske prisege« (106–107). Za jezik Raščice si Rigler pač ne more izmisliti besedil, sicer pa o razmerju ljubljanski : raščiški govor razpravlja na str. 98–99 ZSKJ. (Prim. še poglavje Posameznosti v Trubarjevem jeziku /ZSKJ, 92–98/ in še kje, npr. v Zaključku.)

23 »Celo sam /Rigler/ poudarja dolenski značaj ljubljansčine 16. stoletja: ta se torej glasoslovno ni bistveno razlikovala od raščiščine« (105); »Metodološko zelo nečisto je njegovo operiranje z dihotomijo ljubljansčina – govor Raščice« (r. t.).

To mesto pri Grdini je prav maloumno: raščiščina se je očitno razlikovala od ljubljansčine v tistem, o čemer Rigler govori v svoji knjigi. Za razliko med eno in drugo govorico je to gotovo bistveno.

24 »/S/vetovljanskost tistih krajev«, tj. Raščice z okolico.

Vsekakor je bila »svetovljanskost« Raščice in njenega okolja (»tistih krajev« pri Grdini) v primeri z Ljubljano vendarle primeroma skromna, saj znamenitost Ljubljane ni bila le mitnica, in »furalo« se je skozi jo pač tudi. Celo zlatnikov bi bila utegnila Ljubljana imeti precej več kot mitniška Raščica.

25 »Rigler /.../ pozna na eni strani samo „govor Raščice“ (ter ne raščiščine), na drugi pa le „ljubljanščino“ (in ne govora Ljubljane)«. (105)

To enostavno ni res. Trditev naj ponazorim z izpisom poimenovanj na 234. str. Zaključka Riglerjeve knjige:

RAŠČICA	LJUBLJANA	
govor Raščice	ljubljanški govor	ljubljanški govor
Trubarjevo narečje	ljubljanškega govora	ljubljanščino
jezik /Raščice/	ljubljanščine	modificiran govor Ljubljane
dolensko narečje Raščice	ljubljanščini	
domače narečje	ljubljanščini	

26 »Riglerjev rezultat torej ni /.../ niti veljaven (se pravi v skladu z dejstvi, ki jih pozna in iz katerih dela sklepe) –, kaj šele, da bi bil pravilen (glede na vsa odkrita in še neodkrita dejstva)!« (105)

S samim zatrjevanjem se ne da dokazovati. Relevantni dokazi za teze pa pri Riglerju so, pri Grdini jih ni. Smo pa vsi radovedni »glede na /.../ še neodkrita dejstva«.

27 »Šele življenjski slog 17. in 18. stol. je /narečja/ omogočil v obliki, kot jo razumemo (in poznamo) dandanes.« (105–106)

Ne bi razpravljal o izoblikovanosti slovenskih narečij z Grdino. Prav gotovo pa je, da je dolensko narečje čisto za gotovo izpričano že v Stiškem rokopisu, tj. dve do tri stoletja pred časom, ki ga omenja Grdina.

28 »Proti /Riglerjevim hipotezam/ govori tudi Hišna postila, ki jo je po Trubar-

jevem prevodu za tisk priredil Andrej Savinec. Rigler sam mora priznati, da je to delo izmed vseh Trubarjevih najbogatejše z neljubljanskimi značilnostmi.« (106)

Zakaj bi Rigler to »moral priznati« (kakšna implikacija nepoštenosti!), ko pa že od vsega začetka trdi, da Trubarjev jezik od l. 1574 naprej ni več tak, kakor o njegovi oblikoglasni podobi on trdi, da je bila v prvem Trubarjevem obdobju. Prim. njegovo razpravljanje o Savinčevi prireditvi Trubarjeve postile (ZSKJ 203): »Raz-vrstitev refleksov je v tem delu precej podobna kot v zadnjih Trubarjevih tiskih, zlasti CNT, le v zanikanem pomožniku je *ej* pogostejši.« In že prej v poglavju Spremembe 1574 in 1582 (84): »Leta 1574 opazimo v Trubarjevem jeziku rahel prelom. Ni več tiste doslednosti, ki smo je bili vajeni pred časom.« In 87: »1582 se *ei* prične pojavljati tudi v večini drugih primerov, ki jih med 1574 in 1582 še ni pisal z *ei*, čeprav še vedno ne prav v vseh. Zelo pogosto je popravljal *e* iz prejšnjih izdaj v *ei*.« In vzroki za spremembo nazora o jeziku 1574–1582 (90)? »Pri tej oddaljenosti od slovenskega središča (na katero je /Trubar/ naslonil obliko jezika – glej spodaj) je začel pozabljati na njegovo vlogo in čedalje bolj prehajati na svoj osebni govor.« In (91): »/J/e nekatera svoja dela narekoval in ne sam pisal. Pri govorjeni besedi je težje tako pazil na sistemskost kot tedaj, če je sam pisal in je imel pred seboj optično podobo besede.«

29 »/L/jubljanščina celo na književno ustvarjanje rojenih Ljubljancev ni vplivala.« (106)

Nesmiselno je trditi, da ljubljanščina ne bi vplivala na »Ljubljance«: spomniti se je treba Enih duhovnih pejsni (kolikor ne gre za Juričičeva besedila). In iz ZSKJ (204): »Janž Znojilšek je izdal 1595 Katechismus. Ker je bil Ljubljančan, v glavnem ni imel težav s tedanjim knjižnim jezikom. /.../ Jezik /ima/ tak, kot ga moramo glede na suponorano tedanjo ljubljanščino pričakovati: *ej* za *ě* se mu ni prepogosto vrival v pisanje, medtem ko je za *ō* pisal *u*.« O tem pri Riglerju na o. m. še več.

30 »/A/bsurdno pa je misliti, /.../ da bi Trubar v prvem štirinajst- oz. sedemnajstletju pisal v enem, pozneje pa v drugem knjižnem jeziku.« (106)

»Absurdno« bi bilo spričo Riglerjeve argumentacije v ZSKJ misliti ravno nasprotno: da dveh tipov oblikoglasne norme pri Trubarjevem jeziku ni. Ne gre pa pri tem za dva »knjižna jezika«, kakor piše Grdina. Prim. ZSKJ (90): Prehajanje na mladostni govor se je pri Trubarju »nadaljevalo/ v delih iz 1575 in 1577 /.../, in zaradi Trubarjevega staranja je /to/ stopnjevano prihajalo do izraza. /.../ Nikakor pa ne moremo misliti, da bi šlo pri /tem/ za zavestno spremembo osnove knjižnega jezika. Za kaj takega je njegov jezik v tem obdobju vse premalo sistematičen, a bi Trubar tudi ne imel nobene primerne osnove za to. Slovensko književnost je v tem času predstavljal on.«

31 »/L/jubljanščina /... pa ni/ bila nikak /Trubarjev/ jezikovni ideal.« (106–107)

Rigler je pokazal, da v drugem objavljalnem obdobju Trubar ni več tako strogo vzdrževal svojega normativnega nivoja prvega obdobja. Prim. še str. 90: »Zlasti za naprej /tj. po l. 1575/ pa so ta razvoj Trubarja v omenjeno smer mogoče le pospeševali tudi drugi protestantski pisci – zlasti Dalmatin – s svojo nedoslednostjo. Pospeševali toliko, da se mu zaradi njihove nedoslednosti ni zdela doslednost več toliko potrebna in ni več v taki meri odpravljal *ei* in drugih svojih narečnih oblik, ne pa vplival toliko, da bi jih posnemal in prevzemal njihove oblike. Tudi v drugih stvareh se je namreč v zadnjih delih nekoliko približal raščiškemu govoru (prim. tudi točki 1, 10).« V točki 1 Rigler razpravlja o *u* kot refleksu za *ō*, v 10 pa o Trubarjevem odstopanju od raš-

čiškega govora.

32 »Zato je nedvomno /gornjegrajska/ lokalna govorica močno zaznamovala kultivirano slovenščino, ki je določeno vlogo v življenju omenjene škofije nedvomno imela že od vsega začetka.« (107)

Kritik za to svojo misel ne navaja nobenega dokaza. Sodeč po Ramovševih Dialektih, je oblikoglasno malo možnosti za potrditev Grdinove misli.

33 »Proti Riglerju pa mimo Trubarja govorita tudi /.../ Dalmatinova Biblija in Bohoričeva slovnica.« (107)

Koliko Trubar govori »proti Riglerju«, smo že videli! Sicer pa sta obe omenjeni deli iz časa, ko se je Trubar (iz razlogov, ki smo jih že navajali) vse bolj odmikal od svoje prvotne norme, v skladu z dejstvom iz naše 31. točke, pač tudi zaradi Dalmatinovega in drugih neupoštevanja prvotne Trubarjeve norme.

Kako je z Dalmatinovim jezikom na splošno, je Rigler povedal takoj na začetku svojega razpravljanja o tem (142), zatem pa v poglavjih z naslovom Odmiki od Trubarjevih dialektizmov in uvajanje lastnih: prvo so *oli, nom, oblubom, zapuvidom, glosno, stonovit, pomagati, potrubuje, vstajeli, ne, ze, ned* (predlogi), *nezaj, neprej, muj* ipd., čemur je Dalmatin dajal obliko, ki je danes še v veljavi v knjižnem jeziku – drugo pa so *-čki, čtvo, dl* v del. na *-l, jl* za mehki *l, jn* za enak *n*), refleks za *ō*, refleks za *ě* a) *e* v vsem obdobju, b) *ej* v vsem obdobju, c) sprva pretežno *ej* (*ei*), nato skoraj redno *e* oz. *é*, d) primeri z manj doslednimi refleksmi in slabo frekventnimi primeri, e) mešani refleksji (v zadnjih delih). Končno ima Rigler še poglavje Osnovne tendence v razvoju Dalmatinovega jezika. — Tu zvemo, da se je Dalmatin sprva opiral le na svoj vzhodnodolenjski govor, pa tudi za tem »Trubarjevega jezika najbrž ni priznaval za toliko veljavno normo, da bi ga bilo treba v vsem posnemati. To velja zlasti za čas pred bivanjem v Ljubljani. Pozneje se je Trubarjevemu jeziku močno približal, vendar ne v izrazitejših Trubarjevih dialektizmi. To pa nam obenem tudi dokazuje, da se ni približeval samo Trubarju, ampak predvsem istemu tipu jezika kot Trubar, ta pa je bil, kot smo videli, lahko le ljubljanski.« (190) In (191): »Dalmatin se je verjetno samoiniciativno približal Trubarju pod vplivom govorjenega jezika iz okolja, v katerem je živel /namreč jezika Ljubljane/.« In še (192–193): »Dalmatin je torej nadaljeval trubarjevsko tradicijo. Stilistično se sicer nekoliko razlikuje od Trubarja in na splošno je njegov jezik manj arhaičen, odpravil je tudi kak Trubarjev germanizem, toda uvedel je druge. Samo pravopisno se je naslonil na Krelja./«²⁰ — Vse to Riglerjevo bi moral Grdina ovreči, da bi lahko trdil, kar glede Dalmatinovega jezika trdi že sedaj.

In kako je z Bohoričem po Riglerju: »/V Bohoričevem jeziku/ je /precej nedoslednosti/, /ker naš prvi slovničar/ nima zgrajenega trdnega sistema in /.../ se v nekaterih stvareh razlikuje od Dalmatinovega ter /.../ ima tudi od Dalmatinove nekoliko različno in deloma nedosledno grafiko./« (200) »Za *ě* v slovnici /pač v prevedkih in slovarčkih/ močno prevladuje *e*.« (N. m.) Rigler obravnava še odraza za *ō*, mehka *l* in *n*, pogosten *š* za *šč*. Na splošno lahko rečemo, da je odražal prvine tako Dalmatinovega kot Trubarjevega jezika. Kot slovničarju mu kaj drugega tudi ni preostajalo, njegov razpravi jezik pa je, kot je dobro znano, le latinščina, in tako v njem ni mogel pokazati

²⁰Glede razmerja Trubar – Dalmatin prim. še A. BREZNIKA v od mene pripravljenih *Jezikoslovnih razpravah* (1982): Literarna tradicija v Evangelijih in listih, 1. Zgodovina izza Trubarja in Dalmatina (28–32).

lastne individualnosti.

Tu pride v poštev besedilo njegove pesmi iz Ta celega katehismusa 1584.²¹ In v njej res najdemo vseskozi odraz *u* za *ō*, *e* za *jat*: *nuč*, *oku*, *Bug*, *zludjem*, (*telu*) – *petju*, *vsem*, *veri*, *greh*, *večnimu*, *odpret*, *preveča*. Torej čisto v skladu s Trubarjevo oblikoglasno podobo morfemov s temi glasovi. Tudi za nenaglašena etimološki *o* (izglasni) in *ē*: *pohlevnu*, *resničnu*, *risničnu* – *usti* (če je *-i* iz *ē*), *ediniga*, *prelubiga*, *zludi*, *risničen*. Omahovanje od teh značilnosti imamo v naslovu (*pejsni*, *pejsam*, *pejti*),²² kar gre na račun enotnosti naslovov v celi pesmarici, le enkrat imamo še *telu* in *resničnu* (na Mostecu imamo odraz za knjižno *têlo* – prim. pri Bohoriču *od Tela* za pač *od tēla*). V od Rupla objavljenem delu Bohoričeve pesmi sem našel še *Svejt* (da ni istozvočnosti s pridevnikom *svet*), medtem ko si *želejli* razlagam z vplivom oblike *želeo*, kakršno pri Bohoriču nakazuje *shivejo*.

Tako torej Grdina za svojo trditev o neujemanju Bohoriča (in pred tem Dalmatina) s Trubarjem glede odrazov za *-ō* in *ē* nima nobene opore.

34 /l/n potem, ko je /Rigler/ prisiljen v Bohoričevi slovnici ugotoviti odločno prevladovanje stanj, ki niso značilna za sočasno ljubljansčino, za svojo znanstveno metodo zelo značilno trdi, da to delo „verjetno“ – ko govori o svojih idejah, ni nič samo verjetno, temveč vse gotovo, tudi brez metodološko neoporečnih dokazov – ni dosti vplivalo na razvoj slovenskega knjižnega jezika. (107)

Grdina spet govori o tem, da je Rigler bil k čemu »prisiljen«. L. 1584, ko je Bohorič svojo slovnico sproti dopisoval, se ni mogel ozirati le na prvo obdobje Trubarjevega pisanja, ampak gotovo bolj na drugo, ki ga je Rigler objektivno tudi označil kot oddaljevalno glede na prvo. In potem: Rigler besede »verjetno« ipd. ne uporablja le pri drugih, ampak tudi pri sebi. Naj si Grdina sam izpiše rabo tega (in podobnih drugih) Riglerjevega omejevala glede trditev. Da to ne bo zvenelo kot naše izmikanje, naštejmo nekaj takih mest iz Riglerja, ko govori o Dalmatinu: »Trubarjevim dialektizmom, ki se jih je Dalmatin očitno namenoma izogibal« (143); »V nasprotju s Trubarjem je vedno bolj odpravljal *u* iz svojilnih zaimkov« (144); »Po svojem dialektu je Dalmatin pisal adjektive na *-čki*« (145); »V nasprotju s Trubarjem piše v začetku *pre te žno*, pozneje pa čedalje bolj dosledno skupino *dl* v opisnem deležniku« (145); »Tudi z označevanjem palatalnega *l'* v posameznih primerih je Dalmatin odstopil od Trubarjeve tradicije in se približal svojemu dialektu. V pisavi palatalnega *lj* je pravzaprav precej nedosleden.« (146); »Palatalni *n' /.../* je pri Dalmatinu že od začetka *skoraj redno* označen, kadar je pred njim vokal, le *redko* v drugačni poziciji.« (149); »V Bibliji pa je za */.../ n'* uvedel *nj /.../*« (R. t.) Itn. — Torej nikakršne enostranskosti ali pristranskosti. In za sebe samega (iz Nekdanja ljubljansčina kot osnova Trubarjevega jezika): »Kot rečeno pa bi bila Ljubljana – če jo najprej čisto teoretično obravnavamo – lahko predstavljala tak govor, ki je osnova Trubarjevemu jeziku.« (101); »V tem času bi bila sistema dolgih vokalov v dolenjščini in gorenjščini naslednja:« (R. t.); »Če računamo, da je sprva dolenjsko Ljubljano zajela monoftongizacija *ei>e*, pridemo do vokalnega sistema, ki je značilen za

²¹RUPLOVI Slovenski protestantski pisci, 1934, 236 oz. ²1966, 366–368. Rupel je v obeh SPP, nezaznamovano, besedilo pesmi skrajšal za 17 kitic in za konec, kjer je Bohorič učil, s katerimi spremembami je to pesem mogoče peti zvečer. To navodilo se nadaljuje še na naslednji strani pesmarice, v glavi »P. Truberja« pesmi Vezhera molytov.

²²Pri Ruplu pomotoma pejssem.

Trubarja. (Seveda se je v tem času verjetno že izvršil sekundarni akcentski premik.« (102); »Ljubljana je verjetno morala preživljati v prvi polovici 16. stol. prav tako monoftongizacijo, ki pa se je začela lahko že znatno prej.« (103) — Itd., itn. Dovolj pogojnosti v zatrevanju tudi lastnih Riglerjevih idej.

In še o vplivanju Bohoričeve slovnice »na razvoj slovenskega knjižnega jezika«, čemur Grdina dostavlja »kar nenavadna trditev, saj je prišlo do ponatiskovanja in prirejanja Zimskih uric še v 18. stoletju«. Pri Riglerju (200) res beremo, »da Bohorič na razvoj slovenskega knjižnega jezika ni dosti vplival«. To bi lahko veljalo ne glede na to, da so Bohoriča ponatiskovali in prirejali »še« v 18. stoletju. Treba pa je reči, da so ga ponatiskovali in prirejali »samo« v 18. stoletju (Hipolit 1715, celovški jezuitje v nem. prevodu po Hipolitu 1758). Kako zelo je bila Bohoričeva slovnica sicer upoštevana pri naših piscih dotlej, pa vidimo iz dejstva, da celo Hipolit sploh ni vedel zanj, zato je pisal svojo. Bohorič tudi ni posebno vplival, kar se tiče pisave, kakor bi se Grdina lahko prepričal tudi iz mojih razprav o pisanju od 16. do srede 18. stol. (če bi jih seveda imel za vsaj tako važna dejstva, kakor so dela, ki jih tako pohvalno omenja).²³ Strukturalne primere za posebnost razlikovanja zvonečnosti korelacije pri sičnikih in šumevcih, ki jih najdemo že pri Schönlebnu 1672 ([sad] = (/ad) proti [zad] = (sad)) pri Bohoriču ni. Za Schönlebnu prim. v Kopitarjevi Slovnici (1808/1809, 61): »vox *sad* cum *s* parvo, /sonat retro; cum longo /, /sonat fructum, (/ad)«. Podobno ima še nasprotje *shalit* – /*halit*. Sicer pa k Bohoričevi slovnici Kopitar (n. m., 57–58): »Bohoričeve *Arcticae horulae* pa pač tudi same niso mogle priti veliko med ljudi, – naj bo, da jih je bilo natisnjenih le malo primerkov ali ker se za *slovnico* meni, da so pisane le za otroke. – Vsaj v tistega malo po pregonu protestantov napisanih kranjskih delcih ni nobene sledi poznanja zgoraj omenjenih Horul: vsi govorijo le o *antiquis libris Carniolicis et Slavis* [o starih kranjskih in slovanskih knjigah], s čimer je mišljena Dalmatinova Biblija /.../ in iz katere so si po svoji individualni moči pojmitve morali sami odmišljati slovnico; in Ca/tellez 1678 govori izrecno o *Idiomate Carniolicum carente Grammatica*« [o kranjskem jeziku, pogrešajočem slovnici].

35 »Dalmatin se je držal koncepta slovenskega knjižnega jezika, kakor ga je začrtal njegov utemeljitelj () in je dejansko povsem obšel poskus reforme „gospod Trubarjove kranščine“ minornega Sebastjana Krelja (deloma se je na Krelja navezal le pri pisanju sičnikov in šumevcev).« (108)

O tem se veliko natančneje in z razlikovalno pretehtanostjo bere pri Riglerju. Zakaj je pri tem treba Krelja (drugega superintendenta v Ljubljani, prevajalca postile in uspešnega pisca učbenika, ki se je uporabljal v stanovski šoli...) imenovati minor-

²³Prim. J. TOPORIŠIČ, Bohoričica 17. in prve polovice 18. stoletja, *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (1989; Obdobja 9), 233–252. Za 16. stol. samo je poučna tudi moja razprava Bohoričica 16. stoletja, *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (1986; Obdobja 6), 271–305. Tudi ti moji deli (in še kaj, kar sem pisal o slovenskih protestantih, tudi še o Trubarju, Bohoriču in Dalmatinu) spadata (skupaj z zbornikom, seveda, v katerih sta izšli) med tista besedila, ki so »pretežno le rekapitulacija že znanih rezultatov« (GRDINA, 127), kar je prav nesramna laž, ker nepoučenosti o tem pač ne bi smelo biti pri tako učenem možu, kakor je Grdina.

²⁴Te besede ni v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, iz Verbinca pa za to besedo navajam pomene 'mladoleten, nedoleten, nepolnoleten', kar pa Krelj ni bil ne telesno ne duhovno.

nega,²⁴ nam bo Grdina tudi še moral razložiti.

36 »/Riglerjeva/ želja po lansiranju izvirne teze« (108); »/Riglerjeva/ volja po historični utemeljitvi naslonitve (vsaj dela govorjenega) modernega slovenskega knjižnega jezika na ljubljansščino«, (108)

Dejstvo je, da Rigler ni samo želel, temveč je dejansko »lansiral« izvirno tezo o podstavi slovenskega knjižnega jezika; in te teze doslej še nihče ni mogel ovreči, samo zavračajo jo redki. In dejstvo je, da ima sedanje naslanjanje knjižnega jezika na govor Ljubljane svoje predhodništvo v Trubarju prvega objavljalnega obdobja, tj. v 16. stoletju. Kar se tiče delnosti »govorjenega«, pa je tudi znano: naglašeni samoglasniki dolgi, kakor v gorenjščini in seveda v Ljubljani, soglasniki v glavnem v dolenjščini (in v Ljubljani), torej je prav tako sožitje obojnega značilno za Ljubljano, potem ko je Kopitar v svoji slovnici razmerje *u : e* za dolga *o* in *ě* itn. poenostavil (na podlagi jezikovne prakse zlasti Vodnika) v simetrična *o : e* (in za vokalizem že pri Pohlínu ugotovil, da je osemstesen).

37 »/Z/načilno je bil podoben poskus o. Marka Pohlina odločno zavržen«. (108)

Primerjati bodisi Riglerja, ko govori o 16. stoletju, bodisi tistih, ki zagovarjamo za moderni knjižni jezik ljubljansko jezikovno podstavo, s Pohlínom, kakršnega si predstavlja Grdina, je povsem depasirano. V tem se kaže neka provincialnost, upirajoča se zgodovinsko še in že izpričanim danostim, da se namreč knjižni jezik ravna predvsem po jeziku prestolnice, kakršna za Slovence nedvomno jè Ljubljana.

38 »Trubarjev jezik ni prav nič preprost, čeprav hoče biti razumljiv tudi najpreprostejšemu Slovincu«. (108)

Rigler ni nikjer trdil, da bi bil Trubarjev jezik preprost. Dvomim pa, da bi bilo kar Trubarjevo besedilo »razumljiv/o/ tudi najpreprostejšemu Slovincu«. Da to ne drži zmeraj (in je bilo to pač tudi Trubarju jasno) prim. Ruplove Slovenske protestantske pisce (1966, 171) (razpiranje naše);

»Kedar ta cerkov ob dveju oli trih popoldnevi, ob soboti inu ob nedeli oli ob drugih prazniških večerih vkupe pride, taku imajo šularji začeti pejti *Deus in auditorium & c.*, za nim ta kor eno *antifono de tempore*, potle en *psalm*, en kor latinski en *verz*, ta drugi kor nembški oli slovenski. Inu per vsaki večernici se en drugi *psalm*, koker po vrsti gredo, poje; je li pak en *psalm* cilu kratek, taku naj dva oli tri pojo.

Po psalmi ima ta pridigar en cel *kapitul* iz tiga stariga inu en cel iz tiga noviga *testamenta* z nega kratko *sumarsko* izlago slovenski oli nembški brati. Natu imajo ti otroci ta *katehismus* povejdati inu izprašovati inu moliti, koker je od spreda postavlenu. Za tejm se ima ta *hymnus*, potle ta *Magnificat* latinski inu slovenski pejti, inu završiti se ž *ano* slovensko *collecto de tempore*«.

39 »Ne gre za zapis kakšnega govora /.../, temveč za izrazito knjižno strukturo.« (108)

Bo že treba dokazati, da pri Trubarju ni prvin iz Raščice in Ljubljane, in pokazati, v čem je potem pri Riglerju obravnavanih vprašanj tu »izrazit/a/ knjižn/a/ struktur/a/«.

40 Morebitnih »poprejšnjih slovenskih pismenskih jezikov, torej pismenske tradicije /.../ Trubar ni poznal« (109); »njegov knjižnojezikovni koncept /.../ je /.../ izrazito humanističn/a/ tvorba/«. (109)

²⁴Prim. spredaj v opombi 18 še, kar o tem ve povedati J. RAJHMAN.

Zakaj vendar ne bi priznali, da so se starejši rokopisi, brižinski in tipa rateški, vendarle prepisovali, v tem pa se menda le kaže neko izročilo.²⁵ In če je Trubar bil toliko let pridigar tudi za slovenščino, je neko govorniško izročilo vendar tudi obstajalo v cerkvi na Slovenskem, in v Ljubljani še posebej.

41 »Med Slovenci ni nikomur drugemu uspelo nič podobnega /kot Trubarju;/ /.../ ne Krelj, ne Pohlin, ne Metelko, ne Dajnko, ne ilirci, vseslovani in novoilirci niso zmogli ustvariti česa takega; /.../ čeprav so se šteli za duhovno superiorniješe od našega vodilnega protestantskega reformatorja.« (109)

To je spet čisto mimo usekano: Ko je Trubar ustanovil prvotno edini slovenski knjižni jezik, ki pa se je sčasoma omejil na spreminjajočo se osrednjo slovenskost, le-tega ni bilo mogoče ustanoviti nobenemu več. Če pa je kdo pozneje ustanovil pokrajinski obrobni (ali bolj obrobni) knjižni jezik slovenskega jezika, mu je to uspelo prav tako, kakor je svoj čas Trubarju, npr. zlasti Prekmurcem (to vidi tudi Grdina), za tem Dajniku, v zasnutku še komu drugemu. In ta dva knjižna jezika (ali rezijansko izročilo pozneje) sta uspevala, dokler pač sta. Osrednji knjižni jezik je med pokrajinskimi končno zmagal in postal (skoraj) vseslovenski. – Pri Krelju, Pohlinu in Metelku (ter Gutsmanu) pa gre za delne reforme že danega knjižnega jezika. In ni mogoče reči, da ne gre za deloma uspešne. Končno pišemo tako, kakor je želel Krelj (minus mehki č), in prav tako smo se (pač tudi po zaslugi tega minorca) znebili »po polu nembškosti« našega knjižnega jezika, tudi Trubarjevih začetnih takih oblik, pa še oblikoglasje je šlo prav v smeri Kreljevih postavk. Pohlin je začel reševati problematiko glasovne vrednosti črke s: zaznamovala naj bi glas s (in ga sedaj – po metelčici in gajici – tudi res); obveljala je tudi Pohlinova ugotovitev in postulacija o 8-mestnosti našega samoglasniškega sestava knjižnega jezika. Ni pa Pohlin (ne pozneje Kopitar oz. Metelko) uspel v priznanju modernega samoglasniškega upada, še zlasti ne v njegovem pisnem odražanju. Metelko je hotel rešiti vprašanje samoglasniškega upada tudi v pisavi (a je pretiraval v obsegu priznavanja rezultatov le-tega), hotel pa je tudi enočrkovno in brez diakritičnih znamenj rešiti pisno (in govorno) podobo osmih slovenskih samoglasnikov (in še jata povrhu). Uspel je v odpravi dvočrkij (razen za *lj* in *nj*). Metelkov sestav (ki ga je priznaval tudi Škrabec) pa se v polni meri uveljavlja v narečjeslovju, v veliki meri tudi v Pleteršniku (in sploh v znanstvenem razpravljanju o zgodovini slovenskega jezika). Končno so tudi Čopovi predlogi za ločevanje samoglasniških fonemov slovenskega jezika zrasli iz Metelka, čeprav res žalijo od Kopitarja tako poudarjani estetski videz in dostojanstveno lepoto latinske pisave. Ilirci, vseslovani in novoilirci pa so želeli opustitev slovenskega knjižnega jezika in s to protinaravnostjo se tudi naši predniki niso strinjali – kar je samo razumljivo. To je vse. — Ne vem pa za to, da bi se od Grdine naštevani ljudje (razen od jezikovno samomorilnih pristašev) »šteli za duhovno superiorniješe od našega vodilnega protestantskega reformatorja«.

42 »Življenje je pač vselej bilo močnejše od samosilniške jeziko(slo)vne oblasti,

²⁶Prim. zaničljivo Grdinovo izražanje, cikajoče tudi na Riglerja: »kar /... bi/ oddaljilo evangelijsko besedo od ljudstva, ki se pač že tedaj ni imelo ne volje ne časa ukvarjati s filološkimi kapricami ter jezikoslovnimi zdrahami« (96); »Vendar se tudi na Raščici v 16. stol. ni slišal samo njen (etnografski) govor, kajti tamkaj niso živeli zgolj dobr(odušn)i divjaki razsvetljensko-romantičnih predstav, ki bi do negibnosti konservirali – v največje zadovoljstvo strukturalnih jezikoslovcev in v svoje poneumljenje – svoj jezik, nasprotno«.

ki je Slovincem tako pogosto grenila življenje z najbolj čudaškimi črkarskimi pravdami.« (109)

Upajmo, da bo tako tudi z Grdinovo prav zares le »črkarsko« pravdo, odlikujočo se z zasramovanjem enega najčistejših in prav gotovo velikih jezikoslovnih znanstvenikov, pa še strukturalista povrh²⁶ – pokojnega Jakoba Riglerja. Ko ne bi šlo za krivično temnenje sijajne slovenske jezikoslovne misli, kakor se je kazala pri Riglerju, se pisec te polemike seveda ne bi nikoli spustil v tratenje svojih moči za polemiko s takim nasprotnikom, kakor se je glede odnosa do Riglerjevega dela (in do še čigavega) o začetkih slovenskega knjižnega jezika (in sploh) pokazal Igor Grdina. Prav zares da ne.

SUMMARY

In his 1968 book *Začetki slovenskega knjižnega jezika* (The Origins of the Slovene Literary Language), as well as in two extensive articles before that, the late Jakob Rigler advanced the thesis that Primož Trubar in the first period chose the urban dialect of Ljubljana (with some elements of Raščica Lower Carniolan) as the basis for a unified Slovene literary language, rather than his native village dialect of Raščica (near Turjak) in Lower Carniola.

Rigler based his thesis largely on two structural characteristics: the reflexes of long *ě* and long (as well as unstressed short word final) *o*, e.g., *svět, vě; môst, můj, dělo* → *svet, vei; must, muj, deilu*. Deviations from this are explained by Trubar's elimination of homonyms, at least as far as concerns long *ě*, and by the spread of the reflex *ei* for long *ě* in uninflected word-internal forms. Rigler was convinced that this language with the aforementioned features actually existed, since they are found in the dialects around Ljubljana, which point to an older stage of the language of Ljubljana itself.

The majority of Slovenists have accepted Rigler's theory, either explicitly or by not contesting it. Tine Logar in his article on the language of Trubar's *Cerkovna ordninga* challenged the thesis, giving Rigler an opportunity to repudiate the theses that in this article (and, for example, in Bogo Grafenauer's writing) attempted to repudiate his idea on the language of the first Slovene literature. Tine Logar's (and Bogo Grafenauer's) refutation of Rigler's thesis has found a zealous defender in the writing of Igor Grdina in an issue of *Slavistična revija* earlier this year. Grdina fails to argue his points (42 of which are held under the critical magnifying glass of a defender of Rigler's thesis) with linguistic facts, that is, to repudiate the concrete substantiations of Rigler's thesis. Instead, he is content with mere counterclaims and contrary statements, which in the process sink to a vulgar and utterly primitive tone, one absolutely incompatible with scientific discourse. This is particularly true when it comes to a figure as large as that of the Slovene linguist Jakob Rigler, his work and the book under discussion.

The present paper in 42 points rejects through argumentation Grdina's unfounded and unseemly statements in his treatment of Rigler's thesis on the initial phase (up to 1574) of Trubar's literary Slovene. Grdina's statements are proven, with honest citation of the relevant passages of Rigler's book, to be subjective and inappropriate. More literature and the passages from it, cited by the present author, can be marshalled in the rejection of Grdina's position.

Grdina's treatment of Rigler's thesis on the origins of literary Slovene of the 16th c. is as a whole a sad document of the youthful haughtiness of a nonlinguist who desires to shine in the radiance of his herostratic act, without regard to the harm that this act does to scientific thought and cultural values.